

Litlu laxastofnarnir – Skortur á vöktun og hugsanlegar skaðabótakröfur

Á árinu 2017 birtu sérfræðingar Hafrannsóknastofnunar skýrslu þar sem sýnt var fram á innblöndun eldislaxa við litla laxastofna á vestanverðum Vestfjörðum. Í framhaldinu kom fram í umræðum áhyggjur vísindamanna um áhrif umfangsmikils laxeldis í sjókvíum á villta laxastofna. Bent var á mikilvægi þess að vakta þessa stofna.

Rannsóknir á litlu stofnunum

Í tengslum við uppbyggingu laxeldis á vestanverðum Vestfjörðum voru stofnar laxfiska kortlagðir á árunum 2015 og 2016 af Hafrannsóknastofnun. Í fyrri rannsókninni voru rannsakaðar 16 veiðir og fannst lax í 11 ám og í 6 þeirra var lax ríkjandi tegund. Niðurstöður bentu til að útbreiðsla laxa væri að aukast í ám á vestanverðum Vestfjörðum og ummerki um hrygningu og samfellda nýliðun í mörgum þeirra. Í seinni rannsókninni voru einnig skoðaðar 16 veiðir og var lax ríkjandi tegund í 10 þeirra. Í þessum tveimur rannsóknum fundust laxaseiði í 15 veiðiam en þó í mjög mismiklu mæli. Niðurstöðan var að rannsóknirnar bentu „til að víða megi finna allsterka laxastofna á svæðinu“. Jafnframt bentu greinahöfundar á að „þær grunnupplýsingar um útbreiðslu og seiðapétteleika laxfiska sem fengist hafa í rannsóknunum tveimur munu gagnast við að meta mögulega áhrif fiskeldis á villta stofna á Vestfjörðum“.

Tjón á búnaði í Arnarfirði

Á síðustu árum hefur verið rekið umfangsmikið laxeldi á

Valdimar Ingi Gunnarsson.

vestanverðum Vestfjörðum, aðallega af Arnarlaxi. Tíð tjón á búnaði skv. upplýsingum frá Matvælastofnun verður athygli (tafla 1). Arnarlax og önnur laxeldisfyrirtæki eiga að vinna eftir búnaðarstaðlinum NS 9415 sem er ætlað að koma í veg fyrir eða draga verulega úr líkum á tjóni á búnaði og mögulegum slyasleppingum. Tvö tjón á ári hjá Arnarlaxi getur ekki talist eðlilegt og vakna ýmsar áleitnar spurningar en það er utan efnistaka þessarar greinar.

Slyasleppingar og vöktun

Það er ekki vitað til þess vöktunar-rannsóknir á laxastofnum í Arnarfirði hafa verið framkvæmdar af Hafrannsóknastofnun frá árinu 2017 þar sem umfang laxeldis í sjókvíum hefur verið mest á síðustu árum. Í þessu sambandi er athyglisvert að rannsóknafyrirtækið Laxfiskar í sam-

Hvannadalsá 3.

Tafla 1. Tilkynningar Arnarlaxi á tjóni á búnaði á árunum 2018-2020, skv. upplýsingum frá Matvælastofnun
Apríl 2020: Tilkynning frá Arnarlaxi (Fjarðalaxi) miðvikudaginn 15. apríl um gat á nótarpoka einnar sjókvíar Arnarlax við Eyri í Patreksfirði.
Apríl 2020: Tilkynning frá Arnarlaxi fimmtudaginn 2. apríl um þrjú göt á nótarpoka einnar sjókvíar við Hringdál í Arnarfirði.
Ágúst 2019: Tilkynning frá Arnarlaxi (Fjarðalaxi) föstudaginn 16. ágúst um gat á nótarpoka einnar sjókvíar Arnarlax við Laugardal í Tálknafirði.
Janúar 2019: Tilkynning um gat á nótarpoka einnar sjókvíar Arnarlax við Hringdál í Arnarfirði þann 22. janúar.
Júlí 2018: Tilkynning frá Fjarðalaxi (Arnarlax) um fisk utan kvíar og gat á nótarpoka sjókvíar fyrirtækisins að Laugardal í Tálknafirði að morgni 6. Júlí.
Febrúar 2018: Tilkynning frá Arnarlaxi þann 12. febrúar um að tjón hefi orðið daginn áður á tveimur sjókvíum fyrirtækisins, annarri Laugardal Tálknafirði og hinni í Hringdál Arnarfirði. Mörg göt á netpokum fundust annarrar kvíarinnar og í hinu tilvikinu var inni flothringur brotinn.

starfi við heimamenn hefur sé ástæðu til að vakta þrjár veiðir í Ketildölum í Arnarfirði frá árinu 2015. Það liggja ekki fyrir upplýsingar um í hve miklu mæli eldislax slapp úr eldiskvíum Arnarlax á árunum 2018-2020. Einu viðbrögðin við þeim slyasleppingum voru þau að sett voru út net við eldiskvíarnar til að veiða þann fisk sem slapp. Slík ráðstöfun gefur litlar eða engar upplýsingar um umfang slyasleppinga og er því í reynd hrein sýndarmenska þegar litið er til nauðsynlegra mótvægisáðgerða við slyasleppingum. Í löndum þar sem slyasleppingar eru teknar alvarlega sem umhverfisvandamál er þeim sem valdur er að slysi gert að fjármagna áðgerðir til að vakta hvort eldislax sækir upp í nærliggjandi veiðir og jafnframt að fjarlægja allan strokulax. Á Íslandi fá umhverfissóðarnir að njóta sín í skjóli laga um fiskeldi þar sem áhættumat erfðablöndunar leikur aðalhlutverkið. Þetta er íslenska leiðin og það er með ólíkindum að slík vinnubrögð séu látin viðgangast.

Er erfðablöndun viðvarandi?

Alþingi Íslendinga heimilaði erfðablöndun á íslenskum laxastofnum með að samþykka áhættumat erfðablöndunar á árinu 2019, eina landið í heiminum þar sem opnað er fyrir slík í lögum svo vitað sé. Skv. rannsóknunum Hafrannsóknastofnunar frá árunum 2015 og 2016 var sýnt fram á innblöndun eldislaxa í sex af 16 veiðiam á vestanverðum Vestfjörðum þar af þrjár í Arnarfirði; Selárdalsá, Sunnudalsá og Mjólka. Áhættumati erfðablöndunar gerir ráð fyrir því að tekin sé sýni til erfðarannsóknna til að vakta mögulega innblöndun eldislaxa í veiðiam í Arnarfirði og þá eingöngu í Selárdalsá en niðurstöður vöktunar hafa ekki verið birtar svo vitað sé. Vandamálið er að það er ekki til nein skilgreining á því hve mikil erfðablöndunin má vera til þess að hún sé óásættanleg fyrir villta laxastofna. Svo er það annað mál að viðmiðið ætti að vera að það væri óásættanlegt að erfðablöndun mældist í villtum íslenskum laxastofnum og allt ætti að vera gert til að kom í veg fyrir hana.

Vantar vöktun á hlutfalli eldislaxa?

Í áhættumati erfðablöndunar eru eitt viðmiðið að hlutfall eldislaxa í veiðiam megi ekki vera meira en 4%. Í úttekt vísindanefndar á áhættumati erfðablöndunar sem nú liggur hjá Alþingi er m.a. bent á að 4% viðmiðið sé of hátt fyrir litla laxastofna og vöktunin eins og hún er lögð fram í áhættumati erfðablöndunar sé ekki nægilega umfangsmikil. Það er með ólíkindum að áhættumat erfðablöndunar geri ekki ráð fyrir skipulagðri vöktun í litlu laxveiðiam í Arnarfirði þrátt fyrir umfangsmikið laxeldi í firðinum. Rannsóknafyrirtækið Laxfiskar hefur í samvinnu við heimamenn haldið úti vöktun á þremur veiðivötnum í Arnarfirði frá árinu 2015, og þar hefur komið fram að hlutfall eldislaxa er langt yfir viðmiðunarmörkum. Jafnframt hafa verið send sýni af laxi sem veiðst hefur í Mjólka til Hafrannsóknastofnunar sem staðfestu fjölmarga eldislaxa en þar er engin vöktun framkvæmd af stofnunni. Áhyggjur sumra vísindamanna Hafrannsóknastofnunar sem komu fram fyrir nokkrum árum síðan virðast ekki vera til staðar lengur þrátt fyrir tíðar slyasleppingar í Arnarfirði. Hér má spyrja hvort áhættumat erfðablöndunar sé hindrun í vegi þess að Hafrannsóknastofnun framkvæmi fullnægjandi vöktun á laxastofnum í Arnarfirði þar sem slík vöktun er ekki fyrir hendi fyrir tilstilli annarra rannsóknnað-

ila? Því geta vísindamennirnir eða Hafrannsóknastofnun best svarað.

Blendingar geta dreift erfðablöndun

Sérfræðingur Hafrannsóknastofnunar hefur bent á í fjölmiðli að „Erfðablöndun getur dreift út fyrir eldisvæðin með strokulöxum úr eldi en einnig vegna blendinga villts lax og eldislax frá eldisvæðum. Rannsóknir sýna einmitt að blendingar hafa verri rötun en villtur lax og geta því gengið í ár til hrygningar langt frá sinni heimaá“. Það er óheppilegt að ekki sé fylgst með því hvað er að gerast á vestanverðum Vestfjörðum, vaktað hvort innblöndun eigi sér áfram stað og ef hún er til staðar að koma í veg fyrir að blendingar nái að dreifa og valda erfðablöndun yfir stærra svæði. Það er töluvert erfðara að greina blendinga en eldislax og því skynsamlegt að leggja áherslu á vöktun á eldislaxi í veiðiam og koma í veg fyrir frekari dreifingu.

Hugsanlegar skaðabætur til veiðiréttareignenda

Það getur komið upp sú staða að veiðiréttareignendur laxveiðiaa krefjast skaðabóta ef fram kemur í rannsóknunum veruleg erfðablöndun. Hafrannsóknastofnun lagði til 50.000 tonna framleiðsluheimild á vestanverðum Vestfjörðum á árinu 2017 sem var samþykkt á Alþingi árið 2019 án þess að viðeigandi mótvægisáðgerðir væru gerðar til að koma í veg fyrir erfðablöndun. Ef fram kemur í rannsóknunum áframhaldandi erfðablöndun á litlu laxastofnunum á vestanverðum Vestfjörðum getur Hafrannsóknastofnun útvegað veiðiréttareignendum gögn sem styðja málsókn þeirra og skaðabótakröfur á þeim forsendum að upptaka áhættumats erfðablöndunar sem stjórnsýslutækis hafi valdið erfðablöndun á villtum laxastofnum.

E.t.v. skynsamlegt að taka engin sýni

Í áhættumati erfðablöndunar eru lagðar til umfangsmiklar framleiðsluheimildir og aðferðafræði sem geta falið í sér brot s.s. á lögum nr. 55/2012 um umhverfisábyrgð. Í raun gefið norskættuðum strokulöxum frjálsan aðgang að veiðiam til að hrygna með íslenskum löxum í litlum veiðiam. Niðurstöðan gæti hugsanlega verið sú að íslenska ríkið þurfi að greiða skaðabætur til veiðiréttareignenda. Það er því e.t.v. best fyrir Hafrannsóknastofnun að taka engin sýni til erfðarannsóknna úr litlum laxastofnum á vestanverðum Vestfjörðum.

Fórna til að skapa ávinning

Vinnubrögð við undirbúning og gerð laga um fiskeldi var mjög ábótavant og komu margir með alvarlegar athugasemdir við meðhöndlun málsins hjá Alþingi á árunum 2018 og 2019 m.a. veiðiréttareignendur á vestanverðum Vestfjörðum og rannsóknafyrirtækið Laxfiskar án þess að neitt hafi verið tekið tillit til þess. Í þessum átökum voru það fulltrúar laxeldisfyrirtækja í meirihlutaeigu erlendra aðila sem höfðu sigri enda var mikið lagt undir. Til að ná þeim fjárhagslegum ávinningi sem stefnt var að þurfti að fórna m.a. litlu laxastofnunum á sunnanverðum Vestfjörðum. Það er með ólíkindum að svona vinnubrögð viðgangist á 21. öld hvorki íslenskir náttúru eða laxeldi í sjókvíum til hagsbóta þegar horft er til framtíðar.

Valdimar Ingi Gunnarsson
Höfundur er sjávarútvegsfræðingur og hefur m.a. unnið við ýmis mál tengd fiskeldi í rúm þrjátíu ár.